

MINDENSZENTEK ÉS HALOTTAK NAPJA A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOKNÁL

KRUPA ANDRÁS

A mindenszentek és a halottak napja sajátos két őszi jeles nap. Sajátossága, hogy napjainkban mindenekelőtt kegyeleti szokásokat tartalmaz, a halottak ünnepe. És noha az egyházi szabályok szerint két önálló ünnepnap, a népi szemléletben és gyakorlatban valójában egybefolyik. Minden, ami mindenszentekkor (november 1.) történik, azt a nép idetartozónak véli. A mindenszenteken a katolikus hívek által egyes helyeken tartott körmenet, ájtatosság a katolikus szlovákok mai felfogása szerint nem a halottak napja előestéjén, vigiliáján lebonyolított szertartásnak¹ tekinthető, hanem a mindenszentek részének.

Emiatt a halottak napját kisebb ünnepnek említik, s az evangélikusok alig vagy nem tudnak róla. A katolikusok nemcsak az egyházi előírást követve, hanem belső meggyőződésből is főünnepként tisztelik mindenszentek napját. Az ezt megelőző október 31-i reformáció emléknapja pedig azáltal, hogy összekapcsolódik a meghalt elődök előtti tisztelgéssel, az evangélikusoknál is felerősítette a mindenszentek jelentőségét. A vallási hovatartozástól függetlenül is a szlovákok minden rétegének megemlékező jeles napjává vált – amiként az a magyarságnál is.

Korábban a mindenszentekhez más szokások is kapcsolódtak.

A gazdasági évet lezáró őszi jeles napok közül a hazai szlovákok egy része a mezei munka befejeződése egyik határnapjának is tartották. Nyíregyházán és Nagylakon (Nadlac – Nadlak, Rom.) egyformán arra törekedtek, hogy eddig minden kinti munkát elvégezzenek, nehogy utólérje őket a fagy. Elmaradt gazdának mondták azt, akinek e napon még félbemaradt tennivalója volt a földeken. A bakonyi szlovákoknál ezen a napon – mint Mihálytól Andrásig tartó legeltetési zárónapok egyikén – ment ki a csorda utoljára a legelőre.

Prognosztikát is kapcsoltak hozzá: Békéscsabán azt hitték, hogy ha mindenszentekkor szép, csendes idő van, a következő évben gazdag lesz a méztermés.² Kiskőrösön pedig úgy vélték, hogy ha etájt még nyílnak a virágok, hosszú őszi lesz. Mindez ma már a múlté, csak elvétve él az emlékezetben.

¹ Bálint S. 1977, II, 432. L. még: *Liturgikus Lexikon*, 1989, 90. A mindenszentekkel és a halottak napjával kapcsolatos terminológiai, ill. mai egyházgyakorlati (körmenet, miserend stb.) pontosításáért ezúton mondok külön köszönetet Gyenes Mihály békéscsabai apátplébánosnak.

² Rell L. 1930. 183.

Elmaradtak az észak-magyarországi evangélikus szlovákoknál közkedvelt mindenszentek napi templomszentelési búcsúik is (*host'ina* – *vendégség*), s e napról áttették őket október 3. vagy november 1. vasárnapjára (Acsa, Bánk, Galgagyörk).

Tanulmányunkat elsősorban az 1990-91-ben, ill. korábban 57 magyarországi szlováklakta helységben (valamint 9 romániai településen) a jeles napjaik szokásai és hiedelmei feltárása érdekében végzett gyűjtés alapján készítettük.³ (L. a mell. térkép).

E kegyeleti jeles napoknak a hazai szlovákok néhány településéről (Békéscsaba és környéke, Filkeháza, Répáshuta) van szokásleírásunk,⁴ de e témakör országos méretű számbavételét, összehasonlítását e munkában kíséreljük meg először. A gyűjtött szokásanyag alkalmas történeti, vallási, interétnikus és regionális összevetésre. A mindenszentekről 51, a halottak napjáról 24 vizsgált szlovák helységről van saját gyűjtött adatunk. Felhasználva a közreadott ismertetéseket, még több szlovák településről kapunk átfogóbb képet. A mindenszentek nem mindégik szokásaleméről vannak arányosan szóródó adatok, a fő témaelemek (sirápolás, virág-, koszorúvívés, gyertyagyújtás, temetői áhitat) származási helye azonban magas számot mutat (51, 41, 38, ill. 31 település.)

Magyarországra a szlovákok a 17. ill. 18. századtól kezdve vándoroltak le a mai Szlovákia szinte mindegyik szlováklakta tájáról. A nyelvjárásilag és néprajzilag heterogén telepések legtöbbször összetelepültek. Jelentős integrálódás következett be náluk, de számos párhuzamosság napjainkig is fennmaradt. Az egyes közösségeken belül mégis létrejött egyfajta nyelvjárási, ill. néprajzi dominancia, melynek következtében nyelvjárási és néprajzi tájak is kialakultak. De a nyelvjárási, ill. néprajzi régiók területi nem mindig esnek egybe, sőt nagyobb térségi eltérések is tapasztalhatók. A mindenszenteknek és a naphoz kapcsolódó gyakorlat egyik fő színhelyének, a temetőnek a népi elnevezései elsősorban a hazai szlovákok nyelvjárási régióit érzékeltetik, bár e nyelvjárási régiók határait szétfeszítve követik a szokásalelemek autonóm térbeliségét,

³ Az általam kutatót hazai szlovák helységek: Zempléni-hegység: Füzér, Kishuta, Középhuta, Nagyhuta, Óhuta, Ujhuta, Vágáshuta. Bükk: Bükkszentkereszt, Répáshuta. Mátra: Mátraszentimre, Mátraszentiván, Mátraszentlászló. Nógrád: Bánk, Erdőkürt, Felsőpetény, Galgaguta, Lucfalva, Sámsonháza, Terény. Galga mente: Acsa, Csóvár, Galgagyörk, Püspökhatvan. Pest környéke: Csomád, Csömör, Péteri, Sári. Pilis-Vértes-Gerecse: Kesztléc, Oroszlány, Piliscsév, Pilisszántó, Sárisáp, Tardosbánya, Vértesszöllős. Bakony: Bakonycsernye, Jásd, Öskü, Szápár. Duna – Tisza köze: Dunaegyháza, Kiskőrös. Délkelet-Alföld: Ambrózfalva, Békéscsaba, Csabacsúd, Csanádalberti, Csorvás, Elek, Kardos, Kétsoprony, Kondoros, Mezőberény, Medgyesegyháza, Nagybánhegyes, Örménykút, Pitvaros, Szarvas, Telekgerendás, Tótkomlós. Románia: a) Délkelet-alföldi kirajzás: Apatelek (Mocrea – Mokra), Nagylak (Nadlac – Nadlak), Szapáryliget (Tipari – Cipár). b) Bihari hegyek: Almaszeghuta (Huta Voivozi – Stara Huta), Baromlak (Borumlaca – Baromlak), Bodonos (Budoi – Bodonos), Füves (Varzari – Varzál), Hármaspatak (Valea Tirnei – Zidáren), Solyomkővár (Sinteu – Nova Huta).

⁴ Krupa 1971, 170–171. Petercsák 1985, 63–64. Niedermüller 1984, 333–334. Barna 1985, 902.

s a magyarsággal való érintkezés nyelvi nyomait is tartalmazták. Nem szakíthatók ki tehát a népi szokásgyakorlatból, annak szoros alkotóelemét képezik, ezért előjáróban szükségesnek tartjuk közlésüket.

A *mindenszentek* névváltozatai:

1. *všisviat*: Acsa, Békéscsaba, Bánk, Csóvár, Erdőkürt, Felsőpetény, Püspökhatvan, Terény.

1.a. *všicksviat*: Dunaegyháza.

2. *všechsvatic*, *všesvatic*: Almaszeghuta (Huta Voivozi – Stara Huta, Rom.), Bakonycsernye, Bodonos (Budoi – Bodonoš, Rom.), Hármaspatak (Valea Tırnei – Židáreň, Rom.), Jásd, Kesztlőc, Mátraszentimre, Oroszlány, Öskü, Pilisszántó, Répáshuta, Sárisáp, Sóllyomkővár (Šinteu – Nova Huta, Rom.), Vértesszőllős.

2.a. *všeckich svatic*, *šeckich svatic*, *šekli svatic*: Csömör, Szápár, Tardosbánya.

3. *všisvatic*, *všichsvatic*: Apateleak (Mocrea – Mokra, Rom.), Békéscsaba, Csabacsüd, Csanádalberti, Csomád, Csömör, Galgaguta, Galgagyörk, Kardos, Kiskőrös, Lucfalva, Mezőberény, Nagylak (Nadlac – Nadlak, Rom.), Nagybánhegyes, Nyíregyháza, Örménykút, Péteri, Pitvaros, Sámsonháza, Sári, Szarvas, Tótkomlós.

4. *všicki svatic*: Füzér, Középhuta, Újhuta

všisvati: Nagyhuta

všicke svati: Nagyhuta.

Az ünnep elnevezése alapján tehát lényegében 4 régiót figyelhetünk meg. Az első (*všisviat*, *všicksviat*) a nógrádi, a Galga menti szlovák települések alkotják (két alföldi település is idekapcsolható: Békéscsaba, Dunaegyháza). A másodikat (*všechsvatic*, *všesvatic*) a dunántúli, a mátrai és a bükki csoport képezi, zömük katolikus, de a térségben lévő evangélikusok is ezt a nevet használják. Ide sorolhatók a bihari katolikus szlovák helységek is (náluk rövid *i*-vel). A harmadik csoport (*všichsvatic*, *všisvatic*) a dél-nógrádi, Pest környéki és dél-alföldi helységekből tevődik össze, melyek elsősorban evangélikus települések (sokukban van katolikus kisebbség, mely átvette ezt a nevet). Van köztük tiszta katolikus község is (Sári). S ide tartoznak a romániai evangélikus helységek is. A negyedik markáns csoportot a zempléni katolikus szlovák falvak képezik (*všicki svatic*), beleértve a nagyhutai variánsokat is. A máig meglévő párhuzamosságokat jelzik a békéscsabai és csömöri elnevezések (2 csoportban is szerepelnek).

A temető népi elnevezéseit összevetve három régió bontakozik ki: Az elsőbe a nógrádi, a Galga menti, Pest környéki, mátrai szlovák helységek sorolhatók, de részben beletartozik két dél-alföldi város is, ill. a Békéscsabáról egykor kirajzolódó Apateleak szlovák falu is.

1.a. *cintorín*: Bánk, Csomád, Csömör, Erdőkürt, Erdőkürt, Felsőpetény, Galgagyörk, Püspökhatvan, Sári.

1.b. *cintertín*: Acsa, Apateleak, Békéscsaba, Csóvár, Galgaguta, Mátraszentimre.

1.c. *cincerín*: Kiskőrös.

A második csoportot főként a katolikus pilisi-vértesi-gerecsei és bakonyi szlovák települések alkotják, ill. a bihari szlovák falvak:

2.a. *cinter*: Almaszeghuta, Bakonycsernye, Bodonos, Hármaspatak, Jásd, Kesztlőc, Oroszlány, Öskü, Pilisszántó, Sárísáp, Szápár, Sólyomkővár.

2.b. *cintor*: Tardosbánya, Sólyomkővár.

A harmadik csoportban a magyar *temető* vált jövevényt szavává, de két egymástól távoli szlovák alrégió (alföldi evangélikus, zempléni katolikus) képezi:

3.a. *temetov*: Csanádalberti, Kardos, Mezőberény, Nagybánhegyes, Nagylak, Nyíregyháza, Örménykút, Pitvaros, Szarvas, Tótkomlós.

3.b. *temeto*, *temető*: Füzér, Középhuta, Óhuta, Újhuta, Vágáshuta.

A mindenszenteki és a halottak napi szokásgyakorlatban viszont nem fedezhetjük fel ezeket a regionális tagolódásokat. Viszonylag egységes a megvalósítása, mint a magyarságnál. A hazai szlovákok főként katolikusok, ill. evangélikusok. Elsősorban az egyházhoz való hovatartozáson alapuló vallási-egyházi különbözőségek tárhatók fel, amelyek azonban nem feltűnőek.

A mindenszentek kegyeleti szokásai elterjedtségükben vetekednek a karácsonyi szokásokkal, a jeles napon a legáltalánosabban ismert és alkalmazott szokáskomplexum érvényesül. Alapját egyértelműen a vallási-egyházi követelmény és a népi etika, a népi magatartási norma együttesen alkotja.

Az általánosan elfogadott és vallott egységes népi véleményt fogalmazza meg a békéscsabai adatközlőnk: *Umretí maju sviatok. To našť pretkovia zasluž'ia*. (A meghaltak ünnepe ez. S ezt az elődeink megérdemlik.) Ugyanezt az emelkedettséget fejezi ki a katolikus hívő is: *To je velká svátek*. (Ez nagy ünnep. – Mátrászentimre). *Bolo sel'iakovi največšľ sviatok*. (A parasztember legnagyobb ünnepe volt. – Püspökhatvan).

Több katolikus adatközlő szavaiban érezhető az egyház tanítása: *Dušički maju sviatok*. (A lelkek ünnepe ez. – Sólyomkővár). *Všetkých svätích sviatok je to*. (Minden szent ünnepe ez. – Sárísáp). Sőt, külön is hangsúlyozták, hogy a megemlékezést minden halottért tartják (Baromlak – Borumlaca, Rom., Püspökhatvan, Sárísáp, Tardosbánya): *za šeckich mrtvich* (minden megholtért – Sárísáp), *za šeckich zomrelích tež sa pomodl'ime šeci dospolu* (valamennyi halottért mindnyájan együtt imádkozunk – Baromlak).

A kegyeleti szokás történeti előzményei magukban hordozzák a katolikus és evangélikus helységeken tapasztalható különbségek eredendő okait. A katolikus egyháznál a mindenszentek ünnepe a 4. ill. a 7. századba, a halottak napjé a 10. századba nyúlik vissza.⁵ Az evangélikusok az egyházuk alapítása után pedig csak a 17-

⁵ *Liturgikus Lexikon*, 1989. 173, 89.

18. századtól ülték meg a halottak napját,⁶ a századelőn pl. Nyíregyházán csupán félünnepnek említik.⁷ Az idős evangélikus adatközlők szerint a halott ősök előtti tisztelés mostani nagyszabású szokása a 40-es évektől vált általánossá. Az evangélikusok a katolikusokkal közös településeken természetesen már korábban megfigyelték a körmeneteket, a gyerekek kíváncsian végigkövették, s a felnőttek nézőként csatlakoztak is. Az evangélikus papság ellenkező magatartása miatt azonban vissza is húzódtak. A békéscsabai papság pl. a 30-as – 40-es években is harcolt még az ünnep látványos elemei ellen. Arra hivatkoztak, hogy nem evangélikus ünnep, hogy nem kell utánozni a katolikusokat. Korábban ezt tükrözte a népi vélemény is: *Štart ot'ec vrael'i: Mi, evanjel'ici ňezvikŇeme sviečkē zapal'ovat', l'en katol'ici. A už teras aj vi st'e sa za to dal'i!* (Mi, evangélikusok nem szoktunk gyertyát gyújtani – mondta a nagypapa – csak a katolikusok. S most már ti is erre adtátok magatokat! – Galgaguta). *Zat'jav aŇi hrobi sa ňeš'i okopat', ako teras.* (Azelőtt a sírokat sem ásták fel, mint most. – Péteri). Több településen is elhangzott, hogy a sírok karbantartására nem ügyeltek annyira, bár arra törekedtek, hogy legalább évente egyszer nagyjából rendbetegyék (Békéscsaba, Dunaegyháza, Pitvaros). Ezt is inkább a századunkban tették, s az idős asszonyok buzgalmaként.

Az evangélikusok most is úgy vélik, hogy ez a nap éppen olyan munkanap, mint bármelyik hétköznap. S valóban: náluk inkább november 1-hez legközelebb eső szombat vagy vasárnap tölti be a halottakra való megemlékezés tisztét (kivéve, ha a két nap valamelyikén van a mindenszentek.) Ma már minden lakossági rétegnél – vallási és etnikai hovatartozásra való tekintet nélkül – a búcsúk áttételéhez hasonlóan országos gyakorlattá vált, hogy a kegyeleti megemlékezéseket a mindenszentekhez legközelebbi szombaton vagy vasárnap bonyolítják le.

A katolikus adatközlők is kifejtették, hogy korábban náluk sem volt ilyen nagy a temető kultusza, ők arra hivatkoznak, hogy kevesebb idejük volt a sírok ápolására, mint most.

Napjainkban a népi közvélemény a sírok rendszeres ápolását a halott előtti tisztelet elengedhetetlen részének tekinti. Aki valamilyen okból (pl. nem lakik a helységben) az év során nem tudja rendbetenni hozzátartozói sírját, ebben az időszakban mindenképpen elvégzi.

Általános gyakorlat, hogy a sírokat akkor is rendbehozzák mindenszentek előtt, ha év közben is ápolták. Már legalább két héttel korábban megkezdődik ez a munka, s a hozzátartozók elfoglaltságától függően az ünnep befejeződéséig tart. Az időpontok szóródására idézünk néhány példát adatközlőink gyakorlata alapján: két héttel korábban látnak hozzá: Békéscsaba; egy héttel korábban: Bánk, Erdőkürt; néhány nappal

⁶ Huley 1985, II, 394.

⁷ Márkus 1943, 239.

előbb: Csömör, Galgagyörk, Nagylak, Terény; előtte való nap: Bakonycsernye, Békéscsaba, Sári, Szarvas; aznap: Bakonycsernye, Mátraszentimre, Répáshuta.

Ilyenkor a sír állapotának megfelelően tevékenykednek. Legtöbb adatközlő azonban nem kötötte meghatározott naphoz (a fentebbi felsorolás is ezt tanúsítja), de valamennyi településen annál inkább felsorakoztatták a tennivalókat: Leginkább általánosan fogalmaztak: *obriad'it'*: Csanádalberti, Öskü, Terény, *pooprávat'*: Nagybánhegyes, *oporadzit'*: Középhuta, *porádet'*: Mátraszentimre, *opocuvat'*: Oroszlány, Répáshuta, Tardosbánya, *pourádat'*: Sámsonháza, *riadic'*: Füzér. (Valamennyi nyelvjárási kifejezés közös jelentése: rendbetenni, kitisztítani). Vagy pedig a konkrét munkavégzést idézték: a sírt gaztalanítják (Bánk, Szarvas), felássák (Péteri), eltávolítják a szemetet (Óhuta), virágot ültetnek (Nagybánhegyes). Mindenki számára parancs a közösség népi etikai követelménye: *Obriad'ili hrobi, jako patriło*. (Rendbehozták a sírokat, ahogy illett. – Öskü).

Némely, főként egyes felekezetű (kat., ev.) településen általános szokássá vált, hogy a sír rendbetételére kivonul az egész család is (Csömör, Öskü).⁸

Mindenszentekkor a temető az ismerősök, a rokonok, a helységből elköltözők találkozóhelye is. Ilyenkor cserélik ki a családról szóló tudnivalókat, a falubeli híreket, s közösen emlegetik fel az elhunytakról szóló emlékeiket. Gyakori, hogy - ha a rokonság szétszóródott - a búcsúhoz hasonló nagy vendéglátás is kapcsolódik a naphoz. Mint ismeretes, minden szlovák lakta helységből a magyar-szlovák lakosságcsere idején sokan kitelepültek, s ilyenkor ők is visszatérnek. Ha nincsen már rokonuk, a még élő ismerőseiket keresik meg, hozzájuk térnek be.

A sír rendbehozatala és meglátogatása mindenszentek napján történik azoknál a községeknél is, amelyeknek nincs saját temetőjük, s az anyavárosban vagy a szomszédos településen temetkeznek (pl. Szarvason mint anyavárosban vagy a közeli Kondoroson temetik el a kardosiak, az örménykutiak a halottakat; korábban a mátrai szlovák falvak népe egyházközségük temetőjében, Nagybatonyban).

A holtak emléke előtti tisztelgés népi vallásos áhítata és gyakorlata a katolikusoknál egységesebb, mint az evangélikusoknál. Az utóbbiaknál a lokális változatok jobban észlelhetőek, attól is függően persze, hogyan alkalmazkodott a gyülekezet vagy a lelkésze a mai szokásóhajhoz, szokáskövetelményhez. A katolikusoknál az egyöntetűbb megvalósulást az egyházi rendelkezések biztosítják, népi végrehajtásuk azonban náluk is teremt variánsokat. Valamennyi katolikus szlovák helységben mindenszentek napján reggel vagy délelőtt a templomban tartanak nagymisést (a délelőtti pl. Jásdon, Baromlakon 11-kor kezdődik.) Pilisszántón kaptunk olyan adatot is, hogy náluk újab-

⁸ L. még: Kunt 1982, 253. Sajnos, nem derül ki, hogy mely térségben „kifejezetten női munka” a sírpolás és díszítés, mint Kunt állítja, ugyanis a hazai szlovákoknál a családtagok arányosan vesznek részt benne.

ban – ugyancsak a szekularizált világunk jeleként – az ünnephez legközelebb eső vasárnapon tartják a délelőtti és az esti misét. A litániát (*letánija*, *večernja*) mindenszentek délutánján vagy este a temetőben a keresztút járással összehangolva bonyolítják le (pl. Jásdon 18 órakor), amit a nép körmenetnek (*procesija*) nevez. Több vizsgált helységben a litánia a templomban zajlik le. Ezeken az ájtatosságokon a település szinte mindegyik lakója részt vesz. Szápáron – mivel a templom közvetlen közelében van a temető – a litániát a templomban rendezik, s befejeztekor innen indulnak a temetőbe. Vértesszőlősön is a templomban van ekkor a litánia.

Számos kutatott *kisebb szlovák katolikus településen* délután a hívek csoportosan énekelve körmenetben (*procesija*) a templomból indultak el a litánia után. (Ma a papok is körmenetnek nevezik.) Vagy mindjárt a temetőbeli kápolnánál (pl. Békéscsabán), a nagykeresztnél (Erdőkürt, Kesztölc, Öskü, Pilisszántó, Sárísáp, Szarvas, Vágáshuta) gyülekeztek, a litániát itt tartották, közös énekkel, imával tisztelegtek a halottaik és – az egyházi liturgia szellemében – minden szent emléke előtt, illetőleg (mint Répáshután⁹) végigjárták a 14 stációt, végezték a keresztúti ájtatosságot. Filkeházán a római katolikusok is részt vettek a körmenetben.¹⁰ A bihari Súlyomkővárrott, Almaszeghután és Hármaspatakon közös templomukból a pappal együtt november 1-én alkonyatkor szintén a temetőbe indult a körmenet, s ott a pap az adatközlők szerint misét (*omša*) celebrált. Sárísápon is a litánia után indult a körmenet. Szápáron pedig a litánia után este hatkor az asszonyok a keresztnél imádkoznak és énekelnek. Egyikük előimádkozó és előénekes (*jenna žena sa na predek mollá a spíva*). Tardosbányán az esti mise után a templomban együtt maradtak, s együtt imádkoztak. Nagyhután a temetőből ismét a templomba mentek, ahol tovább imádkoztak és énekeltek (*tam zas mollime aj spevame*: ott megint imádkozunk és énekelünk).

Több dél-alföldi, dunántúli és Galga menti evangélikus szlovák helységben a reformáció napjának estéjén tartott istentiszteletet a halottakra való megemlékezéssel kötik össze. Számos gyülekezethél viszont – katolikus hatásra – már mindenszentek napján is van istentisztelet e célból (Békéscsaba, Csővár, Gerendás, Kiskőrös, Mezőberény, Szarvas). Másutt az egyházi év utolsó vasárnapján tisztelegnek a holtak emléke előtt, mert e vasárnap témája az evangélikusoknál a halál, az ítélet, a feltámadás és az örök élet.¹¹

⁹ Niedermüller 1984, 334. Barkóknál, a Duna-Tisza közén, Kecelen hasonlóan: Paládi-Kovács 1982, 152. Szacsavay 1984, 896.

¹⁰ Petercsák 1985, 64. Niedermüller is ír hasonló „menetről”, de nem pontosítja a községeket, így nem tudjuk, hogy vajon az e táji szlovák községekben is szokásban volt-e Filkeházán kívül, ugyanis a mai adatközlők erről már nem tettek említést: Niedermüller 1981, 233.

¹¹ Huley 1985, II, 395–396.

Az egyházi rend érvényesülése mellett sokféle lokális népi változat teszi közvetlenebbé a faluközösség számára ezt a megható ünnepet. Ezek a példánk is egyik bizonyítékát nyújtják, hogy a szokásokban miképpen érvényesül a népi kultúra ama fontos törvényszerűsége, hogy léte variánsokban nyilvánul meg.

A katolikus egyház a népélet mai munkarendjéhez igazodva több „engedményt” tett. Az egyházi szertartásokat más napra helyezte, vagy mint pl. Jásdon a délutáni litániát az egyik évben az idősek számára, a másik évben a munkába járók részére a nekik megfelelő időben tartják. Miután a faluból sokan eljárnak dolgozni, az egyház számára ez a megoldás látszott legcélszerűbbnek, hogy közelebb kerülhessen a híveihez.

A katolikus temetői szertartások, ill. a halottak előtti tiszteletadás általános méretűvé válása hatásaként az evangélikus lakosságú helységek közül az alábbiakban már temetőben van az istentisztelet mindenszentekkor is: Békéscsaba, Csomád, Erdőkürt, Felsőpetény, Galgaguta, Galgagyörk, Kiskőrös, Mezőberény, Nyíregyháza, Oroszlány, Péteri, Szarvas, Terény, Tótkomlós. Amely településen nincs lelkész, ott alkalmanként változik. Csanádalbertire és Pitvarosra Tótkomlósról jár a pap, itt nem tudják rendszeresen megtartani, de pl. 1991-ben e napon ökumenikus istentiszteletet szerveztek a temetőben. Ezekben a helységekben csak néhány éve vezették be ezt a szokást. Előfordul, hogy csak a papcsere nyomán jöhet létre: pl. Csomádon az előző öreg pap idején csupán az idős emberek jártak este a temetőbe énekelni, az új lelkész azonban már esti istentiszteletet tart ott 17 órai kezdettel, alkalmazkodva a népszokás korábbi idejéhez. Hasonlóan énekeltek és imádkoztak a temetőben a virágot vivő hozzátartozók Galgagután és Terényben is. Most már itt is tartanak a temetőben „imaórát” (*moll'iaca hod'ina*). Mezőberényben 1990-ben nyitották meg ismét az evangélikus szlovákok korábban lezárt temetőjét, s az itteni temetői kápolnában (1991-ben restaurálták) szintén volt istentisztelet. Péterin a ravatalozónál (Földváry Miklós földbirtokos egykori kriptájánál) rendezik, Szarvason pedig az új ravatalozónál (*nová chiška*) van az istentisztelet. Erre eljönnek a csabacsüdi, kardosi és örménykürti evangélikus hívek is. A katolikusok Szarvason ilyenkor sírokat is szentelnek, az evangélikusok ezt itt nem teszik, de Csömörön és Terényben (mindkét községben katolikusok is élnek!) az új sírokat (*novie hrobi*) megszentelik. Csömörön évente 3-4 sírt jelent. A lelkész sorra veszi őket, s a szenteléskor az énekes asszonyok és férfiak (*spievajkáše*) egyházi énekeket szólaltatnak meg.

Horváthová szerint a síroknak virágokkal való díszítése újabb keletű jelenség. Bálint szerint is a szokás alig 150 éves.¹² Eleinte hadakoztak ellene a protestáns lelkészek (miként a gyertyagyújtás ellen). Feltehetően ez is az egyik oka, hogy korábban a hozzátartozók kevésbé törődtek a sírokkal. Napjainkban a hazai és a romániai

¹² Horváthová 1986, 243, Bálint 1977, II, 139.

szlovákok legáltalánosabb szokáseleme a virágoknak sírokra való vitele. Ebben szintén nem lehet észlelni táji, néprajzi csoportbeli különbségeket, sőt, vallásit sem. Az eltérések változatai a csokor, a koszorú elkészítési módján, a virágnak a sírra történő kivivési időpontjában fedezhetők fel, ill. abban, hogy néhány településen csak virágcsokrot vagy koszorút visznek a sírra, de gyertyát nem gyújtanak. (Lásd lentebb).

A virágok zömét otthon, a háznál termesztik, az utóbbi időben kizárólag erre a célra. Annál is inkább, mert a szokás univerzálissá válásával ez időtájt a virágárusok horribilis összegeket kérnek a legsilányabb virágért is. Legkedveltebb a krizantém (*krizantin*) és az őszirózsa (*jiesienki*). (Békéscsabán az a hiedelem járta régen, hogy a mindenszentekkor vágott krizantémum hosszabb ideig marad meg frissen a vázában.) Koszorút főként a hegyvidékiek készítenek otthon, ahol könnyebben jutnak örökzöldhöz. Jásdon a hegyekben szerezték be a borókat (*borovička*), ugyanígy Filkeházán,¹³ Bakonycsernyén, Répáshután és Vérteszöllősen is. Az alföldi falvakban a virágcsokrot házilag kötik, a koszorúkat korábban a temetkezési vállalatától vették, ma a virágboltok elterjedésével könnyebb a beszerzésük. Falvanként egyébként is találkozunk házimes-ter ségként ezzel foglalatосkodó asszonyokkal is.

Az utóbbi időben divatossá vált a műanyagkoszorú, nem annyira esztétikus-sága, mintsem tartóssága miatt.

A legtöbb szlovák helységben nincs meghatározva a virágvitel napja, napszaka, a virág minősége határozza meg az időpontot. A katolikus falvakban előfordul mindenszentek előestéjén is (Jásd, Püspökhatvan, Öskü, Sárísáp, Tardosbánya), de hogy frissek legyenek a vágott virágok, leginkább aznap reggeltől estig hordták a sírokra (pl. Bakonycsernyén, Nagylakon, Nyíregyházán, Tardosbányán, Terényben). Egy-egy településen többféle időpont is szerepelhet az alkalmazók alkalmi vagy tartósan kialakult szokásának megfelelően, ezért említhetünk egy községnevet többször is. Az alábbi időpontok is az adatközlők és a hozzájuk közelállóк szokásgyakorlatát árulják el, tehát inkább tendencia jellegük miatt idézzük őket: Reggel vagy délelőtt volt szokásban Erdőkürtön, Felsőpetényben, Tardosbányán, Vérteszöllősen, délután vitték Terényben, Tótkomlóson, Sóllyomkővárott, este Nagylakon. Az utóbbi napszak a munkahelyeken dolgozók virág-kiviteli lehetőségét is tükrözik. Alkalmazkodnak az egyházi rendezvényekhez is: Békéscsabán, Bodonoson a délutáni vagy esti körmenetkor, Szápáron az esti mise után helyezik el a virágokat.

A jelenhez közeledve a virágcsokrok, koszorúk pompája, sokasága mindinkább növekszik. Nagylakon találóan fogalmaztak így: *nosťme straň'e vel'a kveti* (szörnyen sok virágot viszünk). Egy-egy család a legközelebbi hozzátartozóin kívül (elhalt szülők, testvérek, házastársak) a nagy- és dédszülőknek, továbbá az affiniális rokonságnak általában harmad-, negyedízig visz virágot. Gondolnak az elhunyt barátokra, ismerősök-

¹³ Petercsák 1985, 64.

re, és gyakran olyan sírokra is raknak virágot, amelyekben pihenőknek nincs hozzátartozójuk. S mivel rokonsági érintkezési, átfedési pontok is vannak, egy-egy sírra valóban nagy számú virág kerül, úgy elborítják, mint temetéskor.

Nagylakon a II. világháború óta az ottani románok szokását átvéve mindenszentek napján az evangélikus szlovákok is fúvós zenekarokat (*trubac'i, duchovka*) fogadnak fel, s a sírnál gyászénekeket, ill. az elhunyt kedvelt dalait játszatják. Először azok a szülők kezdték el, akiknek fiatalon halt el a gyermekük, de most már a férj vagy a feleség is fogad zenekart eltávozott házastársa sírjához.

Napjainkban a szlovák településeken a mindenszentek estéjén sokezer gyertya fénye tiszteleg az elhunytak emléke előtt. E szokás általánossá válásáról szólhatunk majdnem mindegyik szlovák lakta helységben. De nem egyöntetű a megvalósítása. A katolikus és az evangélikus népi gyakorlat századunk legelején két ellentétes pólusról indult. A katolikusoknál régen bevett szokás volt, az evangélikusoknál pedig jóval később honosodott meg. A népi emlékezet alapján pontosan körül lehet határozni az átvétel, ill. a gyertyaégetés elkezdésének az idejét. Olyan község is akadt, amelyben név szerint el tudták mondani, ki gyújtott elsőként gyertyát: Acsán egy anya fiatalon elhunyt gyermeke sírjára tett először égő gyertyákat. E községben 25-30 éves múltja van tehát, ám napjainkra annyira kedvelté vált, hogy mindenszentek estéjén kívül a karácsonyestén és az óév estéjén is gyújtanak gyertyát a hozzátartozók sírjain.

A kezdet feltehetően az első világháborúra tehető, amikor a fronton elpusztult katonafiak, katonaférjek tiszteletére a katolikusokhoz hasonlóan az evangélikus anyák és feleségek is tettek égő gyertyát a hősi halottak sírjára. Hasonló okból folytatódhatott a világegés utáni közvetlen esztendőkből. Erről vallanak az adatközlők Békéscsabán, Felsőpetényben, Galgagyörkön, Kiskőrösön és Terényben. A 20-30-as években kezdett terjedni Bánkon, Galgagután. A II. világháború előtt és alatt gyújtottak gyertyát a sírokon (újabb halottak a szörnyű világegésben!) Bakonycsernyén, Csomádon, Csömörön, Csővárton, Péterin, Nagybánhegyesen, Nagylakon, Szarvason. A 30-as években jelent meg Dunaegyházán, de valójában a II. világháború után vált általánossá. 25-30 éve kezdődött a már említett Acsán, a szarvasi határból kivált községek (Csabacsüd, Kardos, Örménykút) lakóinál is: utánozva a városi lakosságot, néhány évvel később követték e szokását. (Egyes örménykútiak szerint ők 15 vagy nem sokkal több éve próbálkoztak meg vele először.)

Noha Békéscsabán az I. világháború után égettek már gyertyát, napjainkban sok evangélikus család még egyáltalán nem él vele. Pitvaroson, Csanádalbartin a szlovákok zöme sem vette át a gyertyagyújtás szokását. *Mi, evanjel'ici nigda nežvikri'eme svieč'ke zapál'it' na hrobe. Kat'ol'ici zapal'uju. Reformáti, babtisti niivel'mi, l'en katol'ici.* (Mi, evangélikusok soha nem szoktunk gyertyát gyújtani a síron. Katolikusok gyújtanak. Reformátusok, babtisták nemigen, csak katolikusok. – Pitvaros). Pitvaroson ugyan közös a temető, de egy út választja el az evangélikusok temetkezési helyét a többi vallásúétól, könnyen megfigyelhető tehát, ki vállalkozik gyertyagyújtásra. A

Békéscsabáról kirajzott Apateleken sem gyűjtanak napjainkban még gyertyát a sírokon: *U nás ni je običaj.* (Nálunk nem szokás.) Az itteni evangélikusok szerint a falubéli románok sem gyűjtanak a halottak húsvétján. Feltehetően a két etnikum (felekezet) egymásra hatása is gátolja a szokás megjelenését, náluk ugyanis szintén közös a temető.

Az első kezdetbeli megjelenés helyétől függetlenül a szokás általánossá válása az evangélikusoknál északról dél felé haladó irányt mutat. Mennél északabbra megyünk, annál gyakoribb, s délnek fordulva nem csupán az átvétel késését tapasztalhatjuk, hanem azt is, hogy a legdélibb térségben még most is vannak olyan helységek, amelyekben alig vagy pedig egyáltalán nem vált szokássá. Az északi részekben is található eltérés a korosztályok között, az idősebbek sem vették át mindenütt (pl. Felsőpetényben). Sajátos helyzetet mutat a három nemzetiségű Mezőberény: az itteni evangélikus szlovákok annak ellenére gyakorolják sok éve, hogy sem az evangélikus németek, sem a református magyarok körében lényegében nem terjedt el.

A katolikusokkal együtt faluközösséget alkotó evangélikusoknál sem következett be mindenütt a korai átvétel. Az e típusú helységek közül leginkább Erdőkürtön vált szokássá, de Csömörön a 40-50-es években, s Öskün talán valamivel később is kezdhették, mert az adatközlők szüleinél még nem volt meg: *Oři nesvítili ešče žaden, len d'et'i sme.* (Ők egyáltalán nem világítottak, csak mi, gyerekek.)

A katolikus szlovák helységekben kivétel nélkül gyűjtanak gyertyát. A gyűjtás kezdő időpontjában és módjában azonban eltérések figyelhetők meg. A nógrádi Erdőkürtön alkonyattájt gyűjtötták meg, majd a litánia után ismét kimentek a sírokhoz, újból égették őket, s eközben imádkoztak. Püspökhatvanban a temetői litánia után történt a gyertyák gyűjtása. A csömöri katolikusok már délután (2-3-4 óra körül) gyűjtötták meg őket, Kesztlőcön, Vértesszöllősen is ebéd után kezdik, és minden rokon, ismerős sírján hagynak égő gyertyát. Pilisszántón mind a két ünnepen égették őket.

De már napközben, délelőtt is meggyűjtötták őket, amikor a virágokat elhelyezték a sírra (Tardosbánya). Általánosnak tekinthető a körmenet előtti gyertyagyűjtés (Csömör, Erdőkürt, Jásd, Kesztlőc, Nagyhuta, Pilisszántó, Répáshuta, Sári, Sárisáp, Vértesszöllős). Legtöbb helyen a litánia végén hazamentek, majd a sötétben tértek vissza a temetőbe, és megint égették gyertyákat (Almaszeghuta, Bodonos, Baromlak, Erdőkürt, Filkeháza, Füzér, Hármaspatak, Jásd, Középhuta, Mátraszentimre, Mátraszentistván, Mátraszentlászló, Óhuta, Öskü, Pilisszántó, Püspökhatvan, Sári, Sárisáp, Sólyomkővár, Szápár, Tardosbánya, Újhuta, Vágáshuta).

Az evangélikusoknál is akadt, aki még nappal, a virág és koszorú vitelekor gyűjtotta meg a gyertyáit (Nyíregyháza). Terényben – mint fentebb említettük – korábban az asszonyok a gyertyák fénye mellett énekeltek a temetőben, most a temetői istentisztelet idején lobbantják lángra őket. Az evangélikusok zöme is sötétedéskor, este végzi a gyertyagyűjtást.

A katolikus és az evangélikus adatközlők egyformán szoltak a gyertyaégetés esztétikai hatásáról is, a sötét éjszakában világító, lobogó gyertyák lángjának pompás látványáról, a szélben villódzó számtalan gyertya fényének szép benyomásáról. A népi etikai követelményen túl a mindinkább elterjedő népi esztétikai tudat is erősíti a szokás gyakorlását és továbbélését.

Egyes településeken a gyertyák számának emelésében már versenyre is keltek. Nem csupán annyi gyertyát visznek, ahány halottjuk van – mint szokásos –, hanem sokszor két-három sort is kiraknak körben lángoló gyertyákkal a síron. Felsőpetényben egy idős evangélikus asszony 60-100 gyertyát is gyújt mostanában. Hasonló adatokat kaptunk katolikus helységekből is: *O, to je šecsko žarko tam!* (Ó, ott minden ragyogó fényes! – Tardosbánya). Füzéren este a fiatalok a falu fölött magasodó várban égetnek gyertyákat, s fényük messzire látszik.

A gyertyák lángja mellett rendszerint imádkoznak, s az itt összegyűlt rokonok, ismerősök elbeszélgetnek. 1-2 órát töltenek ott, majd hazamennek. A vallásosabbak mindaddig imádkoztak, tartózkodtak ott, amíg ki nem aludtak a gyertyák (evangélikusok, katolikusok egyaránt: pl. Mátraszentimre, Nagybánhegyes). A nagyobb gyertyák hajnalig is égtek.

Miként a magyaroknál, a hazai szlovákoknál is szokás a gyertyáknak az ablakba tevése. Napjainkban azonban egyre kevesebb helységben éltetik. Jásdon egy emberöltővel korábban az asszonyok a litánia befejeztével a templomból kijöve kezükben égő gyertyákat tartottak, s vitték haza őket, miközben valamennyi harang tíz percig szólt a holtakért. Otthon annyi gyertyát raktak az ablakba, ahány halottjuk volt. Itt is elhalt a szokás, most a temetőben gyújtanak gyertyát, és szenteltvízzel hintik, szentelik meg sírjaikat.

A mátrai szlovákok temetője a 30-as évekig a több kilométerre fekvő Nagybátonyban volt. Amíg létre nem hozták fent a hegyen a temetőjüket, mindenszentekkor mindnyájan a házaknál égettek gyertyákat. Noha most már a sírokra helyezik őket, néhány családnál a mai napig őrzik a szokást. A zempléni Ujhután is annyi gyertyát gyújtanak a házban, ahány halottjuk fekszik a temetőben. A háznál történő gyertyagyújtás nyomaira az evangélikusoknál is rábukkantunk. Galgagyörkön ha nagy sár volt, s nem mehettek a temetőbe, otthon az asztal alatt vagy az ablakban égettek gyertyát a halottaikért (*to pre zomretich načim*). Kiskőrösön az idős beteg asszonyok, ha nem bírnak elmenni a temetőbe, szintén otthonukban gyújtják meg a gyertyát napjainkban is (1990-ben). Mendén ha az időjárás miatt kint nem gyújthattak gyertyát, odahaza egy deszkán az ablakban vagy az asztalon égették.¹⁴

¹⁴ Barna 1985, 802.

Rendkívül ritka az a hiedelem is, mely szerint e napon vélt közvetlen kapcsolat alakul ki a halott ősökkel. Az Árva és Liptó megyei hiedelemhez hasonlóan¹⁵ Répás-hután az idősebbek még emlékeztek arra, hogy a holtak a mindenszentek éjjelén hazatérnek, s az ittlétükről a háziak úgy értesültek, hogy az asztalon lévő ételből, vízből hiányzott, s hogy kopogást hallottak, a kutyájuk pedig egész éjjel ugatott. Az ételnek nem időponthoz kötött sírra vivése a hozzátartozó halott számára eléggé közismert volt a hazai szlovákoknál.¹⁶ Az ünnephez kapcsolva Vanyarcról és Répásutánról van adatunk: Vanyarcon egy anya vitt ételmet a lánya sírjára. Mindkét helyen kalácsot, kenyeret, pálinkát vagy bort tettek a sírra, Répásután szenteltvizet is.¹⁷

Horváthová szerint Szlovákiában nem annyira közvetlenül szánták a lelkeknek az enivalót, hanem a szegényeknek osztották szét. Ez a szokáseljárás rokon változatokban a magyarság körében szintén elterjedt.¹⁸ Püspökhatvanban a katolikus szlovákok a halottak napján (*na Dušičke*) a templomba a reggeli misére – mely a halott lelkekért szólt – vittek minden háznál erre a célra sültöt cipót (*cipovčok*), vagy ha nem készítettek ilyet, fél kenyeret (*chl'ieb na pol'i*). Ezt az orgona alatti templomrésznél (*žobrovňa* = koldusok helye) osztották a szegényeknek, betegeknek, a cigányoknak. Olyan sokan jelentek meg, hogy a harangozónak kellett rendet teremtenie a sok türelmetlen kéregető között. A cipót vagy a kenyeret az itteni néphit szerint az isten számára adományozták (*pre boha sa to dávalo*).

A halottak napjának (november 2.) rendkívül változatos az elnevezése: *d'en na mrtvich* (Bánk), *d'en dušiček* (Bodonos), *smrtní d'em* (Dunaegyháza), *omrví d'em* (Erdőkürt), *smrtnední d'en* (Felsőpetény), *mrtví d'en* (Jásd, Szápár, Tardosbánya), *mrtvích d'en* (Sárisáp), *dušički* (Kesztölc), Pilisszántó). Több helységben a szlovák mellett magyar nevét is idézték: *halottak napja* (Erdőkürt, Szápár). A zempléni szlovákok csak magyarul ismerik: *halottak napja* (Kishuta, Nagyhuta, Vágáshuta).

Főként a katolikusok ünnepe, de az emberek nem mindegyik katolikus helységben tartják már meg, az evangélikusok is csak néhány faluban hivatkoztak rá (Dunaegyháza, Felsőpetény, Galgahuta), itt is az egyházi szertartás időpontja kapcsán: Galgahután ha hétköznapra esett a halottak napja, este volt istentisztelet, ha vásár-

¹⁵ Horváthová 1986, 243. Istvánffy 1902, 34. A Tápió menti magyaroknál: Gulyás 1985, 837. Jászdózsán a lámpát égve hagyták, amíg a temetőben voltak, hogy a halottak szét tudjanak nézni: Gulyás 1973, 130.

¹⁶ Krupa 1987, 192–193. Hasonlóképpen a magyarok körében: Juhász 1976, 74–78. Újváry (1982, 131–133.) a távoli kaukázusi szvanok hasonló halottkultuszáról ad hírt, bizonyítván, hogy a halotttetés szokása térben és időben messzire nyúlik.

¹⁷ Manga 1978, 100. A dunántúli magyaroknál, délszlávoknál is él ez a szokás: Bálint 1977, II, 437–438. Medvesalján: Kotics 1986, 103.

¹⁸ Horváthová 1986, 243. Bálint 1977, II, 433. Juhász 1978, 340. Tátrai 1990, 207–208. A mátrai palócok (Mátraderecske) is cipót süttöttek a 2. világháborúig: Schwalm 1978, 72. Barna 1982, 392.

napra, a szokásos délelőttin ülték meg. Dunaegyházán csak vasárnapi istentiszteleten emlékeztek meg a halottak napjáról.

A katolikus népi vallásosság az e napi miserenddel és a holtakra való további emlékezéssel őrződött meg: A katolikus egyházi előírás szerint e napon három misét mutathat be a pap az elhunytakért.¹⁹ A helységek egy részében tudnak a miséről, de mindegyiket másért ajánlják fel. Éppen ezért célszerűnek látszik, hogy idézzünk a katolikus papok gyakorlati útmutatójából, a Direktóriumból – mely mai katolikus egyházi szabályozást tükröz – a halottak napi eljárásra vonatkozó részét: „Ma minden pap három misét mondhat a misekönyvben jelzett három miseformula szerint. Aki három misét mond, az egyiket bárkiért felajánlhatja, és ezért stipendiumot is vehet fel, a másodikat az összes megholtért, a harmadikat pedig a pápa szándékára kell mondanania.”²⁰ Eszerint nem mindenütt köteles a katolikus pap három misét megtartani, s vannak helyek, ahol a helyi szokás, a helyi igények szerint alkalmazza a felajánlásokat. A pápa szándékára szólót ugyan el kell mondania, de nem feltétlenül e napon. A népi ismeret lényegében tükrözi az egyház rugalmas gyakorlatát. Az informátorok közlései abban azonosak, hogy többnyire a reggeli mise szól a lelkekért. De pl. Pilisszántón az esti misét tartják a faluban meghaltak lelkeiért, a reggeli misét a lelkész szüleiért, a harmadikat pedig a meghalt papért celebrálják.

A három mise felajánlásai néhány további katolikus szlovák helységben: Sári: a) minden elhunytért, b) a hősi halottakért, c) a meghalt lelkiatyáért; Sárisáp: a) a papért, b) minden elhunytért, c) a pápa szándékára; Tardosbányán: a) a holtakért, b) a fronton meghaltakért, c) a harmadik pedig hétköznapi mise.

A bihari Bodonoson az adatközlők szerint a három misén mindenkinek áldoznia kell, hogy könnyű pihenése legyen a holtaknak, holott a pap ezt csak figyelmükbe ajánlotta.

Több helységben csupán a reggeli miséről tudnak (Erdőkürt, Hármaspatak, Nagyhuta, Szápár, Ujhuta, Vágáshuta, Vértesszöllős), vagyis itt a helyi igények, lehetőségek szerint a pap ezt a megoldást választotta. Vértesszöllősön nem a templomban, mint mindenszentekkor, hanem a temetői kápolnában tartják. Jásdon a mise idején a templomban a padok szélén gyertyák égtek. Szintén hazavitték őket, mert azt hitték, hogy általuk megszentelődik a ház. E napon Jásdon nemigen dolgoztak, s még egyszer elmentek a temetőbe is.

Püspökatvanban a reggeli misére szóló harangozáskor felkelve gyújtottak gyertyát a holtakért. Az asztalra tették, s az illető szintén az elhunytakért imádkozott. Az otthoni gyertyagyújtás a halottak napján a zempléni katolikus szlovák falvakban is

¹⁹ *Liturgikus Lexikon*, 1989, 89.

²⁰ *Direktórium...*, 1991, 167.

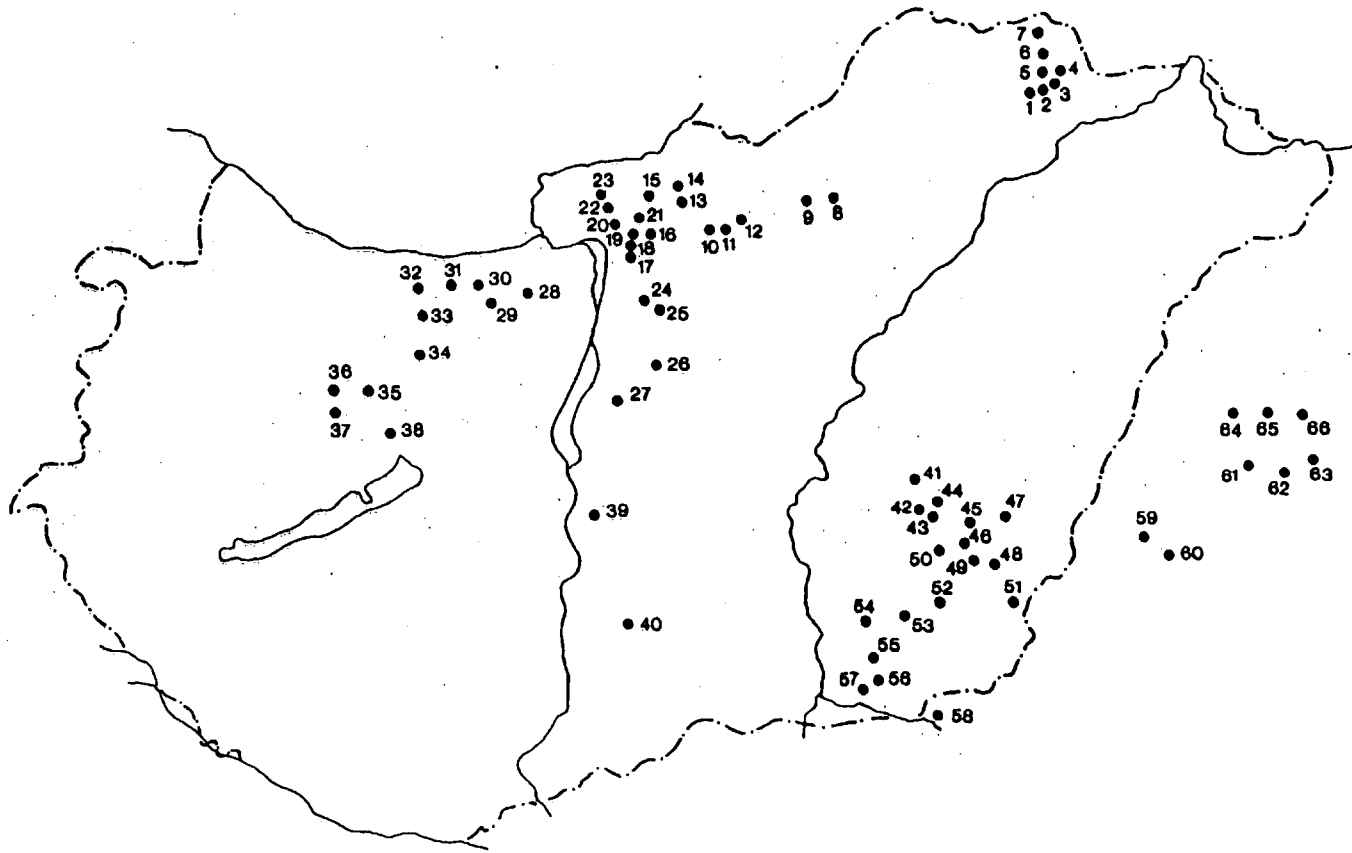
élt (Óhuta, Vágáshuta). Vágáshután gyertyákat az égetett a házában, aki távol lakott a templomtól. A közelebb lévők a temetőben most is újragyújtották őket.

Az elhunytakra való emlékezés valamennyi fenti módja az elmúlt évtizedekben tömegesen elterjedő, általánossá váló s napjainkban is tovább terebélyesedő szokás a hazai szlovákoknál. A halottkultusznak ez a megnyilvánulása nemcsak Magyarországon vagy Cseh és Szlovák Köztársaságban, hanem az egész Európában széleskörű kegyeleti népi gyakorlat. S a magyarországi szlovákoknak ez az élő hagyománya is szervesen illeszkedik ebbe. Ezzel magyarázható az egységes megvalósítása, mely egyformán jellemző a magyarságra és a szlovákságra általában is. Mindkettő egy nagyobb egységbe illeszkedik bele tartalmilag, s formája nem kötött mindenben etnikumhoz. Ezt a tradíciót s mai változatait átvette a szekularizált XX. századvegi társadalom is.

A különbözőségek inkább az eltérő katolikus és evangélikus egyházi rendből fakadnak, de észlelhető közeledés is: Gyakoribb az evangélikusoknál is a temetői istentisztelet. Az egyházi vezetők korábbi fenntartásai a gyertyagyújtással, a virágkivittel szemben megváltoztak, még ösztönzik is a híveket, úgy vélve, hogy a virág és a lobogó gyertya a bensőségesség, a szeretet kifejezését még tovább fokozhatja. Természetesen megjelentek túlzások is, amelyek több mai szokás kellemetlen kísérői. Nem egyszer a formális, lélektelen „kegyelet” külsődleges eszköze a sok virág, a nagy mennyiségű gyertya. (Hasonló jelenség a mikulások, a húsvéti nyuszik, tojások dicsekvésből való ablakba tévése.)

A népi vallásosságnak az egyházra való hatása, ill. az alkalmazkodó egyházi szertartásrend visszahatása a népi megnyilvánulásokra egyaránt érzékelhető, a kettő nehezen választható szét, annyira összenőve jelentkezik a szokáskomplexumban. Emelkedett és ezzel együtt hangsúlyozottan domborodik ki a laikus népi etikai követelmény és megtartása - a népi szokásrend normáinak mai érvényesülése. S újszerű összetevőként hat a korábban is meglévő, de rejtező népi esztétikai tudatnak nyílt vállalása, tudatos kifejeződése.

Mindez a hazai szlovákoknál is tükrözi az élőknek a holtakhoz való mostani új viszonyát, a halottkultusz népi gyakorlatának éltető okait.

**A szerző által kutatott települések
JELMAGYARÁZAT**

1. Óhuta 2. Középhuta 3. Újhuta 4. Vágáshuta 5. Nagyhuta 6. Kishuta 7. Füzér 8. Bükkszentkereszt 9. Répáshuta 10. Mátraszentimre 11. Mátraszentlászló 12. Mátraszentistván 13. Sámsonháza 14. Lucfalva 15. Terény 16. Erdőkürt 17. Galgagyörk 18. Püspökhatvan 19. Acsa 20. Csóvár 21. Galgaguta 22. Felsőpetény 23. Bánk 24. Csomád 25. Csömör 26. Péteri 27. Sári (Dabas) 28. Pilisszántó 29. Piliscsév 30. Kesztléc 31. Sárisáp 32. Tardosbánya 33. Vértesszöllős 34. Oroszlány	}	Háromhuta	35. Bakonycsernye 36. Szápár 37. Jásd 38. Öskü 39. Dunaegyháza 40. Kiskőrös 41. Szarvas 42. Csabacsüd 43. Kardos 44. Örménykút 45. Kondoros 46. Kétsoprony 47. Mezőberény 48. Békéscsaba 49. Telekgerendás 50. Csorvás 51. Elek 52. Medgyesegyháza 53. Nagybánhegyes 54. Tótkomlós 55. Ambrózfalva 56. Pitvaros 57. Csanádalberti 58. Nagylak (Nadlac – Nadlak) 59. Szapáryliget (Típari – Cipár) 60. Apateleak (Mocrea – Mokra) 61. Almaszeghuta (Huta Voivozi – Stara Huta) 62. Súlyomkővár (Şinteu – Nova Huta) 63. Hármaspatak (Valea Tırnei – Židáreň) 64. Bodonos (Budoj – Bodonoš) 65. Füves (Värzari – Varzál') 66. Baromlák (Borumlaca – Baromlák)

IRODALOM

- Bálint Sándor 1977, *Ünnepi kalendárium II.* Budapest.
- Barna Gábor 1982, Ünnepi szokások és hiedelmek Csépan. In: Barna Gábor szerk., *Tanulmányok egy alföldi palóc kirajzás népéletéből II.* Eger-Szolnok, 365–412.
- Barna Gábor 1985, Jeles napok szokásai a Tápió mentén. In: Ikvai Nándor szerk., *Tápió mente néprajza.* Szentendre, 737–826.
- Direktórium a zsolozsma és a mise rendje a római kalendárium szerint az 1991–1992. liturgikus évre Magyarország latin szertartású egyházmegyéi számára. 1991, Kiadja a magyar katolikus püspöki kar, Budapest.
- Gulyás Éva 1973, Jászdózsa néphite. In: Szabó László szerk., *Jászdózsa és a parasztság.* Eger-Szolnok. 115–151.
- Gulyás Éva 1985, Hiedelmek, szokások a Tápió mente néhány falujában. In: Ikvai Nándor szerk., *Tápió mente néprajza.* Szentendre. 827–843.
- Horváthová, Emília 1986. *Rok vo zvykoch nášho ľudu.* Bratislava.
- Huley Alfréd 1985, Ünnepek és ünneplés a Békés megyei evangélikus gyülekezetekben. In: Dankó Imre–Küllös Imola szerk., *Vallási néprajz II.* Budapest. 373–400.
- Istvánffy Gyula 1902, Liptómezei tót babonák. *Ethnographia.* 31–38.
- Juhász Antal 1978, Sándorfalva néphite. In: id. Juhász Antal szerk., *Sándorfalva története és népelele.* Sándorfalva. 257–384.
- Juhász Ágnes 1976, A halotttemetés szokása Vizsolyban. *Herman Ottó Múzeum Közleményei 15.* Miskolc. 74–78.
- Kotics József 1986, *Kalendáris szokások a Medvesalján.* Debrecen.
- Krupa András 1971, *Jeles napok a Békéscsabán és környékén élő szlovákoknál.* Békéscsaba.
- Krupa András 1987, *A délkelet-magyarországi szlovákok hiedelemvilága.* Debrecen.
- Kunt Ernő 1982, Temető és társadalom. In: Hoppál Mihály – Novák László szerk., *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10. Halottkultusz.* Budapest. 243–256.
- Verbényi István–Arató Miklós szerk. 1989, *Liturgikus lexikon.* Budapest.
- Manga János 1978, *Z minulosti Veňarcu.* Budapest.
- Márkus Mihály 1943, *A borkortanyák népe.* Budapest.
- Niedermüller Péter 1981, Kalendáris szokások a Zempléni-hegyvidék falvaiban. In: Szabadfalvi József–Viga Gyula szerk., *Néprajzi tanulmányok a Zempléni-hegyvidékről.* Miskolc. 207–236.

1984, Výročné obyčaje. In: Viga Gyula – Szabadfalvi József szerk., *Národopisné štúdie z Répášhuty. Národopis Slovákov v Mad'arsku*. Budapest. 321–339.

Paládi-Kovács Attila 1982, *A barkóság népe*. Miskolc.

Petercsák Tivadar 1985, *Népszokások Filkeházán*. Debrecen.

Rell Lajos 1930, Békéscsaba népe. In: Kornis Géza szerk., *Békéscsaba. Társadalmi és kulturális monográfia*. Békéscsaba. 130–193.

Schwalm Edit 1978, A naptári ünnepek szokásai és hiedelmei Mátradereszkén. In: Bakó Ferenc szerk., *Mátradereske. Néprajzi tanulmányok*. Eger. 73–97.

Szacsvay Éva 1984, Az esztendő ünnepei. In: Bárh János szerk., *Kecel története és néprajza*. Kecel. 873–896.

Tátrai Zsuzsanna 1990, Jeles napok - ünnepi szokások. In: Dömötör Tekla főszerk., *Magyar néprajz VII*. Budapest, 102–264.

Ujváry Zoltán 1982, A kaukázusi szvanok halottkultuszáról. In: Hoppál Mihály–Novák László szerk., *Előmunkálatok a Magyarság Néprajzához 10. Halottkultusz*. Budapest. 131–133.

ALLERHEILIGEN UND ALLERSEELLEN BEI DEN SLOWAKEN IN UNGARN

ANDRÁS KRUPA

Die Studie vergleicht die Sitten der Slowaken in Ungarn und in Rumänien zu Allerheiligen und zu Allerseelen. (Das Material haben wir in 57 ungarischen und in 9 rumänischen Ortschaften gesammelt.) Früher waren diese Tage mit mehreren Glauben und anderen Sitten verbunden, heute bedeuten sie in erster Linie Sitten der Pietät, deren Verbreitung mit denen zu Weihnachten konkurriert. Ihre Verwirklichung ist relativ einheitlich, regionale Unterschiede sind nicht zu beobachten, man kann vor allem religiös-kirchliche Unterschiede nachweisen, aber nur in geringem Maße. Wir verweisen auf deren geschichtliche Ursachen.

Die Studie zieht die Gewohnheitselemente der Volksitten in Betracht: die Art und Weise wie sie das Grab pflegen, die Besuchszeiten und die damit verbundenen religiösen Kundgebungen des Volkes, die sich bei den Katholiken neuerdings verbreitenden Prozessionen, und die auch bei den Lutheranern immer öfter vorkommenden Friedhofsgottesdienste. Der üblichste Brauch ist, daß man auf die Gräber Blumen bringt und Kerzen anzündet. Der letztere wurde bei den Lutheranern erst vor nicht langer Zeit zur Sitte, sie begannen damit um die Zeit des I. Weltkrieges, und es gibt heute noch mehrere evangelische Siedlungen, in denen man keine Kerzen anzündet. Bei dieser Gelegenheit dient das Grab auch für die Bekannten und Verwandten zum Treffpunkt.

Der Allerseelentag hat bei beiden Konfessionen weniger Bedeutung. Die Katholiken gedenken dessen mit einer bestimmten Anzahl von Messen.

Die Angaben zeugen davon, daß der Totenkult der Slowaken von der europäischen Tradition und dem Volksbrauch nicht zu trennen ist. Im Brauchtum sind das kirchliche Ritual und die Elemente religiösen Volksglaubens in bedeutendem Maße miteinander verwachsen, und in ihm lassen sich die heutigen Normen einer Volksethik und das Bewußtsein einer volkstümlichen Ästhetik deutlich erkennen.

VŠECHSVĚTÝCH A DEŇ DUŠIČIEK U SLOVÁKOV V MAD'ARSKU (Výňatok)

ONDREJ KRUPA

Štúdia porovnáva zvyky Slovákov v Mad'arsku a čiastočne rumunských Slovákov, ktoré žijú na Všetšsvätých a Dni dušičiek. (Materiál bol zozbieraný v 57 mad'arských a 9 rumunských Slováckmi obývaných lokalitách.) Predtým k týmto dňom sa pripájali povery aj iné zvyky, ale v dnešku predovšetkým obsahujú pietné zvyky, ktorých rozšírenosť súperi s vianočnými zvykmi. Ich uskutočnenie je pomerne jednotné, regionálne odchýlky sú nebadateľné, radšej cirkevné-náboženské rozdiely možno vykázat', ale len v menšej miere, ktorých historické príčiny približujeme.

Štúdia berie do ohľadu zvykové prvky ľudovej praxe: spôsoby úprav hrobov, termín návštevy a týmto súvisiace prejavy ľudového náboženstva, u katolíkov procesie, ktoré sa novšie rozširujú, a u evanjelikov častejšie bohoslužby v cintoríne.

Najvšeobecnejším zvykom je vynášanie kvetov na hroby a zapalovanie sviečok. Toto ostatné u evanjelikov stalo za zvykom nie tak dávno, začínalo sa okolo I. svetovej vojny – vo viacerých evanjelických lokalitách ešte ani dnes nezapalujú sviečky.

V tejto dobe hroby sú aj bodom stretnutia príbuzných a známych. Deň dušičiek pri oboch vyznaniach má menší význam: u katolíkov ho živí poriadok omši tohoto dňa.

Podľa svedectva údajov kult mrtvých u Slovákov je neoddeliteľnou čiastkou európskej tradície a ľudovej praxe. Významné je splyvanie ceremoniálneho poriadku cirkvi a ľudového náboženstva v praxi ľudu a v ňom je dobre badateľné uplatnenie sa dnešných noriem ľudovej etiky, resp. prejavy estetického povedomia ľudu.